

درس اول : مبانی علوم و فنون ادبی

تعریف متن : ہر چیز کی ذہن ما را بہ پویایی در آورد متن است. بہ بیان دیگر ، ہنگامی کہ از متن ، سخن می گوئیم ، خواست ما فقط نوشتہ ہای روی کاغذ و کتاب نیست ، صدایی کہ می شنویم ، بویی کہ حس می کنیم ، رویدادی کہ می بینیم ، مزہای کہ می چشیم و چیزی کہ لمس می کنیم ، ہر کدام متن بہ شمار می آیند ، بنابراین ، متن ہا شنیداری ، بویایی ، دیداری و ... ہستند ؛ برای نمونہ ، کتاب ہا معمولاً متن ہای دیداری بہ شمار می آیند ؛ اگر خوانندہ شوند ، بہ آن ہا متن ہای شنیداری یا خوانداری می گوئیم.

در این کتاب مقصود ما از متن ، آثار شعر و نثر فارسی است.

یکی از آسان ترین و کاربردی ترین شیوہ ہا این است کہ متن از سہ دیدگاہ زبان ، ادبیات و فکر ، در سہ قلمرو بررسی شود.

الف) زبانی ب) ادبی پ) فکری

شعری } آثار مکتوب ادبی :
نثر }

در تحلیل متن نکات زیر را مورد توجہ قرار می دہیم :

۱- خوانش شعر

۲- شناسایی و استخراج نکات زبان

۳- شناسایی و استخراج نکات ادبی

۴- شناسایی و استخراج نکات فکری

۵- نتیجہ گیری و تعیین نوع

۱- **خوانش شعر :** خواندن دقیق متن ، نخستین گام مؤثر در رویارویی با متون است ، البتہ پیش از خوانش ، نگاہی کلی بہ متن از آغاز تا انجام برای کشف لحن و آہنگ ، ضروری است.

۲- **شناسایی و استخراج نکات زبانی :** پس از خوانش دقیق شعر ، نکات برجستہ قلمرو زبانی آن را شناسایی می کنیم ، برخی از نکات زبانی شعر عبارتند از :

الف) بررسی واژگان از نظر متداول بودن و فارسی و غیر فارسی بودن

ب) بررسی شبکہ ہای معنایی

پ) ترکیب سازی و بررسی ساختمان واژہ ہا

ت) سادہ بودن یا نبودن و کوتاہی و بلندی جملہ و ...

۳- **شناسایی و استخراج نکات ادبی :** در این مرحلہ ، عینک زیبایی شناسی بہ چشم می زنیم و شعر را یک بار دیگر بررسی می کنیم و بہ نکات ادبی مانند : قالب شعر ، آرایہ ہای ادبی و ... توجہ می کنیم.

۴- **شناسایی و استخراج نکات فکری :** در این مرحلہ شعر را از دیدگاہ فکری و محتوایی بررسی می کنیم و ویژگی ہای فکری ، محتوایی ، نوع نگرش بہ جہان و دیگر جنبہ ہای فکری را در نظر می گیریم .

۵- **نتیجہ گیری و تعیین نوع :** در این مرحلہ کہ مرحلہ پایانی است ، متن را از نظر انواع ادبی (حماسی ، غنایی ، تعلیمی و نمایشی) بررسی می کنیم و مفہوم متن را می نویسیم.

توجہ : نکاتی را کہ در ارزیابی متن شعر بہ کار گرفته ایم ، برای بررسی متن نثر نیز مورد توجہ قرار می دہیم. با این توضیح کہ ابتدا با آرامش ، متن را کہ بہ ما دادہ شدہ یک بار از نظر می گذرانیم. شاید بتوان این مرحلہ را مرحلہ **چشم خوانی** نامید. پس از چشم خوانی بہ بررسی و تحلیل نثر می پردازیم.

الف) تاریخ و ادبیات و سبک‌شناسی

- ۰/۲۵
۱
۱
- ۱- نخستین صورت زبان ادبی فارسی نو در برابر نفوذ عناصر زبان عربی کدام زبان بود؟
۲- محمد تقی بهار برای شعر فارسی شش سبک قایل بود چهار مورد را نام ببرید.
۳- درست و نادرست بودن جمله‌های زیر را مشخص کنید :
الف) کاربرد آیات ، احادیث و اشعار در متن از ویژگی‌های سطح ادبی است.
ب) یکی از ویژگی‌های سبک خراسانی تأثیرپذیری برخی از شاعران از ادبیات عرب و مضامین شعری است.
پ) سبک خراسانی ابتدا در خراسان و سیستان پدید آمد.
ت) اطناب و حذف افعال به قرینه از ویژگی‌های شعر سبک خراسانی است.
۰/۷۵
۴- هر یک از موارد گروه « الف » مربوط به گروه « ب » را به یکدیگر وصل کنید :

گروه « ب »	گروه « الف »
۱- کلیه و دمنه ۲- کشف الاسرار ۳- چهار مقاله	الف) نثر موزون که تحت تأثیر خواجه عبدالله انصاری نوشته شد. ب) نخستین نمونه نثر قرن ششم هجری که در اواسط نیمه اول تألیف شد. پ) عنوان کتابی از نظامی عروضی است.

- ۰/۲۵
۰/۷۵
- ۵- در قرن چهارم و اوایل قرن پنجم ، تازه ظهور کرده بود و هنوز در آغاز راه بود.
۶- علت آشنایی شاعران با زبان و ادبیات عرب در سده‌های پنجم و ششم چه بود ؟

ب) موسیقی شعر

- ۰/۲۵
۱/۵
- ۷- تقطیع یعنی قطعه قطعه کردن شعر به و ارکان عروضی .
۸- با توجه به بیت زیر به پرسش‌ها پاسخ دهید :
بنمای رخ که باغ و گلستانم آرزوست
الف) کدام واژه ردیف می‌باشد؟
پ) واژه قافیه را در مصراع اول چیست؟
۰/۵
۹- نوع قاعده قافیه در بیت زیر بنویسید :
کی رفته‌ای ز دل که تمنا کنم تو را
۱-۱۰- کدام بیت دارای قافیه درونی و کدام ذوقافیتین است :
الف) گلاب است گویی به جویش روان
ب) دلبر که جان فرسود از او کام دلم نگشود از او
۰/۵
۱۱- با توجه به علامت هجاها ، کدام واژه‌ها با حذف همزه تلفظ شده‌اند :
الف) پیام‌آور (U - - -)
ب) خوش اندام (U - - U)
۲
۱۲- بیت زیر را درست بخوانید و با خط عروضی بنویسید ، سپس مرز هجاها را مشخص کنید و زیر هر هجا علامت آن را بگذارید :
کی شکیبایی توان کردن چو عقل از دست رفت
عاقلی باید که پای اندر شکیبایی کشد
۰/۲۵
۱۳- واژه « نرگس » چند هجا دارد ؟

پ) زیبایی‌شناسی

- ۰/۷۵
- ۱۴- انواع جناس را در بیت‌های زیر بنویسید :
الف) گر مرا او را این نظر بود مدام
ب) کنونت که چشم است اشکی بیار
پ) مکن تا توانی دل خلق ریش
چون ندیدی زیر مستی خاک ، دام
زبان در دهان است عذری بیار
وگر می‌گنی می‌گنی بیخ خویش

- ۱۵- به هم ریشگی دو یا چند واژه در حروف اصلی یا ریشه گفته می شود.
- ۱۶- توضیح دهید چرا در بیت زیر آرایه ترصیع وجود دارد ؟
- برگ بی برگگی بود ما را نوال
مرگ بی مرگی بود ما را حلال
- ۱۷- جناس ها را در بیت زیر بیابید و نوع آن ها را بنویسید :
- شکر کند چرخ فلک از مَلک و مُلک و مَلک
کز کرم و بخشش او ، روشن و بخشنده شدم
- ۱۸- کدام بیت موازنه و کدام یک ترصیع دارد :
- الف) دل به امید روی او همدم جان نمی شود
ب) ای آن که جهان را همه فخر از حسب توست
جان به هوای کوی او خدمت تن نمی کند
وی آن که شهبان را همه فخر از نسب توست
- ۱۹- آرایه های گروه « ب » را به گزینه های گروه « الف » وصل کنید :

گروه « الف »	گروه « ب »
الف) ز باد کوی او در دم دل رنجور جان یابد	۱- واج آرایه
ب) پیش از اینت بیش از این اندیشه عشاق بود	۲- سجع
پ) همه کس را عقل خود به کمال نماید و فرزند خود به جمال.	۳- جناس
ت) این که تو داری قیامت است نه قامت	۴- ترصیع

۲۰- چشم گیر ترین آرایه در هر یک از بیت ها را بنویسید :

- الف) سرو چمان من چرا میل چمن نمی کند
ب) اگر تو فارغی از حال دوستان ، یارا
- همدم گل نمی شود یاد سمن نمی کند
فراغت از تو میسر نمی شود ما را

ت) نقد و تحلیل شعر و نثر

- ۲۱- با توجه به متن و مطالعه آن ، نظر خود را درباره سطح زبانی و ادبی آن بنویسید :
- صبح است ، آفتاب مثل تشتی از طلای گداخته برگوشه جهان گذاشته شده ، فلک نقاش می خواهد عالم را طلایی کند ، اما هنوز دست به کار نشده ، اول با گرد نقره ای و لاجوردی بوم آسمان را رنگ می ریزد و
- ۲۲- با توجه به شعر زیر جدول را کامل کنید :
- چو آگاه شد دختر گزدهم
زنی بود برسان گردی سوار
کجا نام او بود « گرد آفرید »
چنان ننگش آمد ز کار هجیر
- که سالار آن انجمن گشت کم
همیشه به جنگ اندرون ، نامدار
زمانه ز مادر چنین ناورید
که شد لاله رنگش به کردار قیر

سطح زبانی	
سطح فکری	
سطح ادبی	
لحن	

۱- فارسی دری

۲- سبک خراسانی یا ترکستانی / عراقی / هندی / بازگشت / مشروطه / معاصر

(ت) نادرست

(ب) درست

(ب) درست

۳- الف) نادرست

(ب) درست

(ب) کلیده و دمنه

۴- الف) کشف الاسرار

۵- غزل

۶- زیرا هر چه زمان می گذشت آمیختگی زبان فارسی با واژگان عربی بیشتر می شد و در مدارس آن عهد عمدتاً تحصیل علوم دینی و عربی میسر بود.

۷- هجاها

(پ) گلستانم

(ب) انم

۸- الف) آرزوست

۹- مصوت «ا» به تنهایی اساس قافیه شده است (قاعده ۱)

۱۰- الف) ذوقافیتین (ب) قافیه درونی

۱۱- الف) پیام آور (U - -)

۱۲-

کی	ش	کی	با	بی	ت	وان	کر	دن	چ	عق	لز	دس	ت	رفت
-	U	-	-	-	U	-	-	-	U	-	-	-	U	-
عا	ق	لی	یا	ید	ک	پا	ین	در	ش	کی	با	یی	ک	شد

۱۳- دو هجا

۱۴- الف) «مدام» و «دام»: جناس ناهمسان (افزایشی)

(ب) «بیاور» و «بیار»: جناس ناهمسان (اختلافی)

(پ) «می کنی» و «می کنی»: جناس ناهمسان (حرکتی)

۱۵- اشتقاق

۱۶- زیرا سجع های متوازی در هر دو مصراع روبه روی یکدیگر قرار گرفته اند.

مَلک ، مَلک ، مَلک : ناهمسان (ناقص حرکتی)

۱۷- فلک و ملک : ناهمسان (ناقص اختلافی)

(ب) ترصیع

۱۸- الف) موازنه

(ت) جناس

(پ) سجع

(ب) واج آرایبی

۱۹- الف) ترصیع

(ب) اشتقاق

۲۰- الف) جناس

۲۱- سطح ادبی : از تشبیهات فراوان استفاده کرده مثلاً آفتاب مثل تشتی از طلاست - استعاره و ...

سطح زبانی : واژه های زیبا و هماهنگ با موضوع انتخاب کرده است که همگی ساده و قابل فهم است.

۲۲-

سطح زبانی	استفاده از واژه های فارسی سره ، ساده و قابل فهم
سطح فکری	جنگاوری و دفاع از مرز و بوم - که حتی زنان هم برای دفاع آماده اند.
سطح ادبی	با توجه به آرایش قافیه متوجه می شویم که قالب شعر مثنوی است - استفاده از تشبیه
لحن	حماسی و رزمی